

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v101.2024.3>*С. В. Безпалько, І. В. Кріцак, Д. М. Тимчишин, О. В. Маник*

ВИРОБЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ/БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Всякий злочин готує саме суспільство, а злочинець всього лише його інструмент. Кожне суспільне утворення приносить з собою певну кількість злочинів того чи іншого типу, які ніби виростають з його організації як неминучі наслідки (відомий бельгійський статист XIX століття А. Кетле)

«Нікого... не можна зробити кращим, інакше як через залишок/позбавлення добра, яке в ньому є» (І. Кант) [1, с. 71].

Актуальність розроблення наукової проблеми. Сьогодні перед суспільством досить гостро постає проблема організованої злочинності. Так, аналітики 2023 року визначили рейтинг країн із найвищим рівнем злочинності (найнебезпечніші та найбезпечніші країни світу). Україна посіла в рейтингу 57-ме місце зі 136-ти країн із показником 47,42 злочину на 100 тисяч жителів. США посіли 56 місце з показником 47,8 злочинів на 100 тисяч населення. Одні з найнижчих рівнів злочинності у світі спостерігаються у Швейцарії, Данії, Норвегії, Японії та Новій Зеландії. У кожній із цих країн дуже ефективно діють правоохоронні органи [2]. Так, криміногенна ситуація нашої держави продовжує залишатися складною. За роки незалежності вчинено понад 25 млн злочинів, з них 3,6 млн особливо тяжких, з яких 20,9 тис. учинено у складі організованих груп, а кількість нерозкритих злочинів збільшилася з 80,7 до 86,6%. Коефіцієнт злочинності у розрахунку на 10 тис. населення збільшився з 823 до 941. Простежується тенденція щорічного зростання відсотка загальної кількості злочинів, учинених молодими особами [3, с. 8].

Організована злочинність – найбільш суспільно небезпечна форма протиправної діяльності. Наявність організованої злочинності у суспільстві вкрай негативно впливає на його розвиток, деформує суспільні відносини. На сьогодні вже ні у кого не викликає сумнівів факт існування організованої злочинності в нашому суспільстві. Юристи, кримінологи, соціологи, психологи намагаються віднайти оптимальні шляхи подолання цього явища чи принаймні досягти звуження його впливу. Як наголошує А. Д. Семикопний, проблема організованої злочинності сьогодення принципово схожа із соціально-економічною ситуацією, що склалась в Україні у роки здійснення нової економічної політики, коли відмова від воєнно-комуністичних методів управління державою на фоні руйнівних наслідків Першої світової та Громадянської воєн, Голодомору створила всі умови для поширення соціальних аномалій, зокрема різних організованих форм злочинності. На цьому тлі виявлення спільних тенденцій розвитку та розуміння організованої злочинності в історичній ретроспективі допоможе з'ясувати глибинні причини погір-

шення криміногенної обстановки на сучасному етапі та якоюсь мірою визначити її загальні напрямки, а отже – своєчасне вжиття превентивних заходів [4, с. 29].

На сьогодні, протидія організованій злочинності в Україні практично залишається без адекватної/належної реакції з боку державної влади. Наявна більше імітація в такій діяльності, ніж реальні кроки, при відсутності узгоджених дій органів правопорядку і прокуратури. Тому у більшості випадків такі злочинці не несуть покарання. Ось саме цим і порушується принцип невідворотності покарання за вчинені злочини, що призводить до зростання недовіри у населення до органів правопорядку і прокуратури. Ухвалені рішення Радою Національної безпеки України про застосування санкцій до так званих «ворів в законі» без доведення вини цих осіб у вчиненні конкретних злочинів, без винесення обвинувальних вироків судами може лише розглядатись як прояв правового нігілізму та порушення принципу верховенства права, а тому не вплине на стан організованої злочинності й протидії їй. Реалії боротьби з організованою злочинністю в Україні є набагато гіршими, ніж їх намагаються інколи подати зацікавлені органи влади [5].

Щодо поняття злочинність та організована злочинність в історико-правовій ретроспективі. Функціональна роль поняття «злочинність» в історико-правовому вимірі корелює з потребою вивчення в предметних рамках кримінології причин та умов, що об'єднуються поняттям «криміногенних детермінант» злочинності в цілому як суспільно небезпечного, історично-перехідного, мінливого соціально і кримінально-правового явища, її тенденцій і закономірностей «...з урахуванням минулого, сьогодення й майбутнього» [6]. Зважаючи на елементи історичного пізнання в навчальному посібнику авторства В. В. Голіни та Б. М. Головкина наведено таке визначення поняття «злочинність»: «Злочинність – це історично обумовлене і мінливе соціальне явище, яке проявляє себе у виді множинності злочинів, має територіально-часовий та кількісно-якісний вимір» [7, с. 52–56]. В іншому навчальному посібнику, підготовленому колективом авторів, за загальною редакцією В. В. Голіни, зазначається: «Злочинність – це відносно масове, історично мінливе соціальне явище, що має певну територіальну і часову поширеність, являє собою цілісну, засновану на статистичних закономірностях систему одиничних суспільно небезпечних діянь, заборонених кримінальним законом» [8, с. 23]. В. М. Дрьомін конкретизує: «Злочинність виявляє себе як масове деструктивне явище, різновид протиправної соціальної практики, що може бути названа кримінальною практикою. Кримінальні практики посягають на базові суспільні відносини й систему чинних соціальних інститутів, загальноприйнятих моральних та етичних стандартів людського співжиття [9, с. 9]. П. Мельник, наголошує, що злочинність – це історично обумовлена система суспільно небезпечних протиправних діянь, заборонених кримінальним законом, виражена у різних формах, має певну територіальну і часову поширеність та підлягає кількісно-якісному виміру. Це визначення береться за основу розуміння видового поняття «організована злочинність» в історико-правовому вимірі. Отже, організована злочинність – це історично зумовлений, найвищий рівень організації суспільно небезпечної протиправної діяльності, забороненої кримінальним законом, яка постійно удосконалюється під впливом криміногенних детермінант, а в організаційно-функціональ-

ному відношенні, завдяки корупції та насиллю, здатна ефективно протистояти єдиному державному механізму правової та інституційної протидії злочинності завдяки прогалинам у кримінальному законодавстві та суперечності/розбіжності в системі правосуддя і кримінальної юстиції [10, с. 71–72]. Це поняття здатне виконати важливу функцію в системі кримінологічних понять як інструмент дослідження проблеми організованої злочинності на таких рівнях: 1) політико-ідеологічному, що відображає цілісне ставлення держави до злочинності; 2) науково-теоретичному, що визначає основні закономірності й тенденції розвитку злочинності як соціального явища; 3) на методологічному рівні, який передбачає дослідження злочинності в універсальних світоглядних вимірах культурно-історичного процесу; 4) на юридичному, кримінально-прикладному, який визначає сутність, ознаки організованої злочинності, її відмінність від інших видів злочинної діяльності. Ці рівні вперше, в рамках дисертаційного дослідження, виокремив О. В. Микитчик [11]. Отже, в наведеному визначенні поняття «організована злочинність» спроможне забезпечити: – на політико-ідеологічному рівні – науковий аналіз залежності організованої злочинності від параметрів політичних режимів та їх взаємовпливу; – на науково-теоретичному рівні – вивчення основних тенденцій організованої злочинності та закономірності її прояву з урахуванням параметрів політичного режиму; – на методологічному рівні це поняття дає змогу досліджувати злочинність в універсальних світоглядних вимірах культурно-історичного процесу з урахуванням принципу єдності логічного й історичного в науковому пізнанні з урахуванням субординації у відношенні родового поняття «злочинність» та видового – «організована злочинність» в історико-правовому вимірі; – на юридичному, кримінально-прикладному рівні (який визначає сутність, ознаки організованої злочинності) аналізувати відмінність організованої злочинності від інших видів злочинної діяльності. Ця відмінність полягає насамперед в тому, що, по-перше, організована злочинність володіє всіма ознаками соціального інституту і виконує низку соціально значущих функцій; по-друге, вирізняється максимальною прибутковістю і вигідністю злочинної діяльності та забезпеченням максимальної безпеки стосовно державних заходів нейтралізації та переслідування; по-третє, сутнісною її ознакою є те, що вона є виявом найвищого рівня організованості злочинного світу; по-четверте, основні ознаки, що справді відображають організовану злочинність як специфічне кримінальне явище мають закріплення в КК України. Якщо мова йде про КК України 1960 р. – це ознаки організованої злочинної діяльності та організованої злочинної групи (ч. 4 ст. 28 КК України) [10, с. 72].

Серед низки авторських пропозицій, І. В. Басистою виокремлено модерні ознаки організованої злочинності та наповнюючі складники тієї протиправної діяльності, котра нею охоплюється: її інституціоналізованість, що дозволяє досягнути міру відторгнення чи ж сприйняття, толерування цього протиправного явища у певному суспільстві, а як результат – з'ясувати глибину і масштаби проникнення організованої злочинності у політичні, правові, економічні та інші інститути держави та міру їх руйнації нею; «зрощення» транснаціональних злочинних організацій із міжнародними терористичними організаціями, особливо що стосується діяльності російської організованої злочинності у війні з Україною (російська організована

злочинність, взявши до рук зброю, вбиває українців, вчиняючи щодо нас, серед іншого, й тяжкі міжнародні злочини); незаконні операції із криптоактивами (у відповідь на які, закордонними регуляторами (зокрема і британськими) вже впроваджуються активні заходи із протидії) тощо [12, с. 211].

Загалом поняття «злочинність» і «організована злочинність» перебувають у логічному зв'язку, відповідно як родові і видові поняття. Родове поняття «злочинність» в історико-правовому вимірі вказує на конкретно-історичний зміст злочинності як суспільно небезпечного, історично-перехідного, мінливого соціально і кримінально-правового явища, її тенденції й закономірності з урахуванням минулого, сьогодення й майбутнього. Видове поняття «організована злочинність» в історико-правовому вимірі крім названих загальних родових властивостей злочинності вказує на специфічні, які виражаються у здатності цього системного протиправного явища в організаційний спосіб, завдяки корупції (мета корупційних діянь та діяльності – протиправним шляхом отримати доступ до влади й управління та насиллю ефективно протистояти єдиному державному механізму правової та інституційної протидії злочинності, використовуючи прогалини в кримінальному законодавстві та суперечності в системі правосуддя і кримінальної юстиції. Із застосуванням запропонованого поняття «організована злочинність» перспективним є вивчення причин виникнення, становлення, розвитку та трансформації організованої злочинності, які відбуваються у конкретному історичному, культурному і політичному середовищі [10, с. 72].

Організована злочинність за нинішніх умов набуває ознак транснаціонального характеру. Шлях України до європейського співтовариства, динамічний розвиток міжнародного співробітництва нашої держави з іноземними країнами в економічній, культурній, інформаційній площині породжують нові загрози й виклики, які виникають на тлі активізації співпраці українського злочинного світу з організованими злочинними угрупованнями в країнах дальнього та ближнього зарубіжжя. Ситуація, що склалася під впливом цивілізаційних, історико-політичних, культурних та економічних факторів, ставить перед вітчизняною кримінологією нові завдання, актуалізує питання, пов'язані з розробленням науково-практичних підходів до аналізу проблем, спричинених розвитком транснаціональної злочинності. Сучасні реалії розвитку транснаціональної злочинності свідчать про те, що вона набула принципово нової якості, трансформується не лише у злочинні організації різного ступеня організаційної складності, чисельності та міри впливу, а й здатна утворювати квазідержавні утворення кримінальної спрямованості, що за допомогою терористичної діяльності, на основі прямої агресії, у тісному контакті з іноземними спеціальними службами намагаються створювати цілі регіони, у яких діє не право, а кримінальна мораль та кримінальний спосіб існування в усіх сферах суспільних відносин. Найважливішими умовами розбудови України як правової держави є завершення реформування системи кримінальної юстиції, приведення національного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами, що відбуваються в перехідний період до ринкових відносин, який характеризується тривалою економічною кризою, безпрецедентною тінізацією економіки, що спричиняє криміналізацію суспільних відносин.

Особливу небезпеку для розбудови молодої держави й формування громадянського суспільства становлять суттєві зміни в структурі злочинності, яка набуває ознак транснаціональної [13, с. 246]. Питання транснаціональної організованої злочинності досліджується в низці галузевих юридичних наук насамперед в кримінології, кримінальному праві, міжнародному праві, криміналістиці. Слід зазначити, що основні роботи, присвячені вивченню цього явища в Україні, з'явилися порівняно нещодавно, на межі ХХ–ХХІ ст., на відміну від закордонних, які висвітлюють проблеми транснаціональної організованої злочинності вже кілька десятиліть. Попри ємну кількість досліджень у вітчизняній правовій науці з цієї проблематики, комплексні всеосяжні дослідження феномену транснаціональної організованої злочинності саме у сфері економіки в Україні поки що відсутні. Кримінологічні аспекти протидії цьому явищу досі не отримали комплексного вирішення на дисертаційному та монографічному рівні, хоча деякі з цих питань і привертала увагу вчених. Серед наявних робіт чільне місце посідають кандидатські дисертації І. В. Пшеничного, Г. П. Пожидаєва, А. Д. Дорошенка, а також докторська дисертація М. Г. Вербенського, в яких представлений аналіз ряду аспектів протидії цьому виду злочинності. Насамперед доволі детально проаналізовано питання протидії транснаціональному організованому наркобізнесу, торгівлі людьми, органами й тканинами людського тіла, нелегальній міграції тощо [14, с. 13].

Найбільш поширеними видами організованої злочинної діяльності у нелегальній економіці в Україні визнаються торгівля наркотиками, зброєю, людьми, органами, незаконна міграція, ігровий бізнес, експлуатація проституції також залишаються високодоходним та поширеним промислом, що набуває транснаціонального характеру [15, с. 67]. Системи, які могли б їй протидіяти, фактично не в змозі виконувати цю функцію. Отже, не маючи навіть відповідних емпіричних даних, можна стверджувати, що організована злочинна діяльність, не зустрічаючи істотних перешкод або успішно їх долаючи, здобуває більш масового, міжрегіонального і міжнародного характеру. Ця теза повністю відповідає принципам експансії та прогресивної інтеграції соціальних систем. Адже «...переважна частина транснаціональної злочинності є продовженням за межі країни національної злочинності, насамперед і головним чином організованої» [16, с. 378].

Транснаціональна організована злочинність є найбільш небезпечною формою злочинної діяльності, що загрожує суспільному розвитку людства загалом. Протидія цьому явищу потребує узгоджених дій міжнародного співтовариства, що суттєво підвищує роль міжнародного співробітництва у правоохоронній сфері. На національному рівні протидія такого роду злочинності потребує узгодження дій усіх правоохоронних органів, формування спільних оперативних, слідчих груп та аналітичних центрів. Також існує потреба в удосконаленні нормативно-правової бази протидії цьому явищу, що має враховувати наявні світові стандарти. Так, імплементація Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності [17]. в законодавство України має передбачати внесення до нього положень щодо протидії саме транснаціональній організованій злочинності. Доцільним є внесення до законодавства нашої країни норм, що визначали б ознаки транснаціональної

організованої злочинності та містили б підходи до організації протидії саме цьому виду протиправної діяльності [18, с. 9–10].

Вплив організованої злочинності на вчинення предикатних злочинів в Україні (наркозлочини, кіберзлочини, корупційні злочини, незаконне ведення грального бізнесу тощо). Сучасна організована злочинність становить небезпеку не лише національним інтересам окремих держав, а й пряму загрозу міжнародній безпеці, набуваючи транснаціонального/транскордонного характеру. Особливу небезпеку вона становить для країн із нестабільною соціально-політичною та економічною ситуацією, що знаходяться у стані економічної й політичної трансформації до яких належить й Україна. Згідно з даними рейтингу, складеного фахівцями Всесвітнього економічного форуму [19]. Україна зайняла 113-те місце зі 137 країн світу за рівнем впливу організованої злочинності на бізнес та знаходиться поряд з країнами Латинської Америки та Африки, розмістившись по сусідству з Угандою (112-те місце) та Тринідадом і Тобаго (114-те місце). З сусідніх з Україною країн Польща посіла 54-те місце, Угорщина – 56-те, Словаччина – 64-те, Румунія – 71-ше, Росія – 86-те, а Молдова – 94-те. За витратами бізнесу на задоволення запитів рекетирів і здирників з організованих злочинних груп Україна отримала індекс 3,9 за семибальною шкалою – «1» означає, що вимагання призводить до величезних витрат підприємців, а «7» – не викликає витрат. Дослідження проводилося шляхом опитування представників бізнесу у 2016-му році. Організована економічна злочинність інтегрована у високоприбуткові галузі економіки та є одним із чинників, що становить реальну загрозу національній безпеці України. Проте, офіційна статистика не дає об'єктивного уявлення про масштаби організованої економічної злочинності та загальний рівень корумпованості сфери господарських відносин. Вразливою перед наслідками організованої злочинності є сфера економіки України. Економічна злочинність, маючи корупційне підживлення, реально загрожує національній безпеці України, впливає практично на всі сфери суспільного життя – соціальну, правову, політичну і т. ін. Сучасна організована злочинність в економічній сфері має транснаціональний характер. Організовані групи та злочинні організації створюють транснаціональні компанії, які зайняті злочинним бізнесом у різних галузях економіки. Будучи пов'язаними з незаконними операціями з переміщення через державні кордони матеріальних і нематеріальних засобів, які приносять істотну економічну вигоду, використовуючи сприятливу ринкову кон'юнктуру інших держав, значні розходження в системах кримінального правосуддя різних країн, сучасні комунікаційні технології, банківські системи електронних розрахунків, проникають в легальну економіку інших країн за допомогою корупції й насильства. Одним із найнебезпечніших видів організованої злочинності, є незаконний обіг наркотичних засобів (наркобізнес), що має тенденцію до зростання й загрожує національній безпеці не лише України, а й глобальній загалом, адже йому притаманні транснаціональний характер, професіоналізм, висока технічна оснащеність злочинних угруповань, наявність власної розвідки й контррозвідки, володіння новітніми формами й методами протидії. Окрім цього, наркобізнес спричиняє збільшення кількості хворих на наркоманію, розростання корисливо-насильницької злочинності [20, с. 61–63].

Проблема незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів є однією з актуальних як в Україні, так і в цілому світі. У XXI столітті наркозлочинність і наркоманія стають явищами глобального масштабу, які загрожують деградації особистості і тотальній криміналізації суспільства. Стрімкий ріст наркоманії поставив її в число найстрашніших хвороб на землі. Зловживання наркотиками досягло величезних масштабів. За офіційними даними, з 5 з лишніх мільярдів людей, що мешкають на Земній кулі, знайомі з наркотиками, близько 100 млн майже регулярно вдаються до них, а 50 млн – безнадійні наркомани [21, с. 10]. Кримінологічні дослідження негативних проявів у молодіжному середовищі показують, що тут набули поширення егоїзм і користолобство, правовий нігілізм, неадекватність сприйняття цінностей минулого і сьогодення, жорстокість, пияцтво, наркоманія, токсикоманія, статева деморалізація та інші соціальні й правові вади [22, с. 26].

Корупція та організована злочинність є глобальними проблемами світового співтовариства. Ці два, міцно пов'язані між собою явища є головною небезпекою для розвитку сучасної цивілізації, адже створюють непереборні перешкоди для нормального функціонування і соціально-економічного прогресу суспільства на основі раціонального використання інтелектуального, морально-психологічного, екологічного і науково-технічного потенціалу. Вони охоплюють як загальнонаціональні рівні, так і правове поле життєдіяльності суспільства. Організована злочинність і корупція стають істотним чинником посилення соціальної напруженості й дестабілізації суспільства, заважають оздоровленню економіки, упорядкуванню споживчого ринку, спричиняють деформацію нових форм економічних підприємницьких відносин. Дедалі більших обертів набирають небезпечні процеси зрощування загальнокримінальної та економічної злочинності, зокрема лідерів злочинних угруповань із корумпованими посадовими особами органів влади та управління, правоохоронних органів [23].

Лідер злочинного угруповання в організованій злочинності. В цьому ключі досить важливими є кримінологічні групи ознак, що характеризують особу злочинця: соціально-демографічні (стать, вік, національність, місце народження, проживання, мета приїзду), громадянство, кримінально-правові, соціально-економічні (освіта, професія, працевдатність, безробітний чи працюючий, рід занять, службове становище, фактичне та задеклароване матеріальне становище), соціально-рольові (партійність, сімейний стан); а також інтелектуальні, емоційно-вольові, потребово-мотиваційні (потреби, інтереси, мотиви вчинення злочинів, участі в організованому злочинному угрупованні; стан алкогольного, токсичного, наркотичного, психотропного сп'яніння), ціннісно-орієнтуючі ознаки (система та ієрархія цінностей, рівень моральної та правової свідомості); генетичні, фізичні (біологічні) характеристики, у тому числі психічні, фізичні хвороби, розлади. Крім того, для встановлення ступеня здатності особи піддаватися виправному впливу заходів попередження, покарання й адаптації необхідно встановлювати здорові, корисні якості й властивості особи злочинця [15, с. 79–80].

Фахівці виокремлюють низку функцій, що виконує лідер у процесі функціонування злочинного угруповання: – організаторська – лідер упорядковує діяльність

угруповання, розробляє заходи захисту, керує підготовкою, учиненням і приховуванням злочинів. Власне лідери можуть і не володіти спеціальними знаннями в міжнародному кримінальному бізнесі, унаслідок чого залучають до своєї діяльності радників і консультантів; – кадрова – вербування нових членів угруповання та навчання їх злочинних навичок; – інформаційна – лідер забезпечує надходження необхідної інформації, аналізує її та за необхідності передає членам злочинної групи; – фінансова – облік і розподіл доходів, отриманих угрупованням, створення матеріальних фондів угруповання, їх зберігання, визначення порядку використання тощо; – ідеологічна – лідер формує морально-психологічний клімат не лише у злочинному середовищі, а й на рівні суспільства, демонструючи стандарти життя, не досяжні для більшості людей, тим самим поширюючи уявлення про всемогутність злочинних угруповань; – стратегічна – полягає в тому, що угруповання функціонують згідно з ідеями та планами лідерів (керівників); – нормативна – лідер визначає допустимі межі й норми поведінки всередині злочинного угруповання, встановлює заборони, за порушення яких застосовує відповідні санкції; – дисциплінарна (впливає з нормативної), зокрема обов'язок вирішувати різноманітні конфлікти, які нерідко виникають усередині угруповання [24; 25, с. 123–124].

Керівник (лідер) транснаціонального злочинного угруповання переважно має специфічні особистісні риси, що є психологічними передумовами для здійснення організаторської діяльності (організаторські здібності, лідерські риси тощо). Часто особистісними рисами лідерів цих злочинних угруповань є такі: наявність кримінального досвіду, розвинені фізичні дані, заповзятливість, кмітливість, рішучість, схильність до ризику, здатність швидко орієнтуватися в новій обстановці та приймати рішення в складних ситуаціях, підпорядковувати своїй волі інших, уміння забезпечити конспіративність злочинів, які готують. Ці риси надають лідерам угруповань можливість впливати на інших людей, залучати їх до злочинної діяльності, організувати злочинну групу (організацію), розробити плани як тривалої злочинної діяльності, так і вчинення конкретного злочину, власними прикладом й авторитетом спонукати співників до злочинних дій [26, с. 318–319].

Організована злочинність та необхідність її протидії з боку правоохоронного корпусу. Сучасні зміни соціально-економічних і політико-правових передумов функціонування вітчизняної правоохоронної системи, курс на євроінтеграцію вимагають не лише рішучого реформування правоохоронної сфери, а й підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, адже саме на них покладено важливі завдання боротьби з організованою злочинністю. Саме реформа правоохоронних органів повинна стати фундаментом для подальших демократичних перетворень у нашій державі. У зв'язку із цим реформи, започатковані останнім часом у правоохоронній сфері і які втілюються у практичну площину, передбачають підвищення ефективності функціонування системи правоохоронних органів, а також повинні сприяти підвищенню довіри населення та громадських інституцій до останніх, утвердженню справедливості, законності, слугувати додатковими гарантіями забезпечення прав громадян [27, с. 22].

У сучасних умовах організована злочинна діяльність створює значну небезпеку для суспільства та несе серйозну загрозу її проникненню практично в усі сфери

суспільних відносин. На цьому фоні головним завданням анонсованої реформи у правоохоронній сфері залишається формування виваженого та послідовного підходу в контексті реалізації безпекової державної політики, яка має ґрунтуватися на принципах відкритості, публічності, плановості, системності. Саме підрозділам Національної поліції відводиться важлива роль у протидії організованій злочинності. Оскільки в нашій державі відсутній стратегічний системний підхід на загальнонаціональному рівні щодо протидії організованій злочинності, то формування державою засад забезпечення функціонування ефективної правоохоронної діяльності має передбачати оновлення та удосконалення вітчизняного законодавства, адаптацію кращих практик європейського досвіду щодо організації засобів, інструментів і методів діяльності правоохоронних органів. В умовах здійснення євроінтеграційної політики нашою державою необхідним є вивчення та опанування досвіду Європолу щодо проведення комплексної оцінки стану організованої злочинності. Тобто є всі підстави стверджувати, що в країні триває перехідний етап реформування правоохоронних органів. Крім того, й досі відсутня сучасна система оцінювання їх діяльності. Це зумовлює концентрацію зусиль саме в цьому напрямі, посилення можливостей та повноважень правоохоронних органів, виходячи із кращих практик європейського досвіду у напрямі координації боротьби з організованою злочинністю. Забезпечення належної реалізації правоохоронної діяльності, її механізму, впровадження в Україні відповідних європейських стандартів і позитивного європейського досвіду мають відбуватися з урахуванням специфіки національної правової системи, рівня розвитку суспільства та інтересів народу України. Проблемним питанням для всіх правоохоронних органів України, і зокрема Національної поліції України, залишається впровадження у практичну площину критеріїв оцінки їх діяльності та прискорення внесення змін до нормативно-правових актів, якими регламентується правоохоронна діяльність, спрямована на системну боротьбу з організованою злочинністю [27, с. 30].

Етнонаціональні рівні протидії регіональній організованій злочинності. Протидія злочинності – це безперервний процес, у межах якого одночасно й паралельно здійснюються загальносоціальні та спеціальні заходи, що спрямовані на виявлення й розкриття злочинів. Ефективність протидії злочинності залежить від багатьох факторів. Відповідно, організація діяльності щодо протидії злочинам повинна здійснюватись за напрямками, кожен із яких має бути зумовлений і підпорядкований певній меті, а саме: виявлення ознак готування чи вчинення злочинів; викриття осіб, які вже вчинили злочини, для притягнення їх до відповідальності; перешкоджання втягненню осіб у злочинну діяльність; оперативно-розшуковий моніторинг (постійний поточний контроль, критичне спостереження та визначення стану об'єкта (процесу) з метою виявлення змін); документування злочинної діяльності. Усі ці напрями необхідно розглядати як взаємозалежні складники протидії злочинності, які можуть уточнюватись і доповнюватись залежно від негативних процесів [28, с. 38].

На наш погляд, найсильнішими й професійно обґрунтованими з організованої злочинності є праці В. Г. Севрука провідного наукового співробітника відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ,

який зміщує акценти боротьби з організованою злочинністю у сторону необхідності вироблення етнонаціональної регіональної кримінологічної політики держави, чим можна завадити багатьом рівням злочинності загалом. Так, вчений наголошує, що одним із напрямів впливу на злочинну поведінку організованих груп і злочинних організацій, що сформовані на етнічній основі, є намагання створити ефективну систему протидії вчиненню ними злочинів, що охоплювала б комплекс заходів соціального, організаційного, правового й фінансового характеру, спрямованих на зміцнення безпеки та порядку в суспільстві. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами й злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі, потребує особливої уваги та особливих підходів з огляду на їхні національні (етнічні) особливості, у зв'язку із чим дана наукова проблема набуває актуальності як у теоретичному, так і в практичному плані. Етнічна злочинність – протизаконна діяльність, що здійснюється особами, об'єднаними за національною ознакою. Це не боротьба з особами певної національності, це захист інтересів законослужняних громадян від злочинців, які об'єдналися за етнічною ознакою. При цьому не можна заперечувати факт, що звичаї етносу не завжди можуть збігатися з прийнятими в суспільстві неписаними законами, а також із нормами, викладеними в кримінальному законодавстві. У зв'язку із цим проблема вивчення етнічної злочинності потребує більш детального осмислення й розроблення [29, с. 228].

Необхідність проведення соціологічних експериментів щодо протидії/боротьби з організованою злочинністю. Легендарний професор В. О. Соболев за сприяння ректора ХНУВС О. Н. Ярмиша свого часу здійснили унікальну наукову розробку та експеримент, яких так не вистачає в умовах нинішнього дня. Вважаємо, що проведена робота попри сплив років продовжує залишатися актуальною та може бути взірцем/еталоном як сьогодні слід боротись з організованою злочинністю, особливо на регіональних рівнях, де бізнес-клани продовжують управляти багатьма процесами соціальної взаємодії, призначаються чиновники на високі посади, відмиваються кошти та багато інших важливих питань які потребують свого нагального вирішення. Так, впродовж 1999-2001 рр. дослідницькою групою Харківського національного університету внутрішніх справ проведено комплексне вивчення норм і стандартів поведінки організованих злочинних груп у різноманітних аспектах їхньої діяльності. Специфіка дослідження полягала в соціологічному підході до проблеми норм і стандартів поведінки членів ОЗГ, що знайшло вияв, по-перше, у самому предметі дослідження, по-друге, у сукупності методів, які застосовувалися авторами для збору первинної соціальної інформації, по-третє, у категоріальному апараті та контексті теорій, на які спиралися дослідники для інтерпретації даних і побудови пояснювальних моделей. В основу дослідження було покладено такі тези: – злочинність у різноманітних її проявах – це частина соціального життя, підпорядкована певним закономірностям, які можуть бути сформульовані на основі відомих соціологічних правил і процедур; – дослідження цих закономірностей є необхідним як для розв'язання загальних завдань (формування державно-правового механізму протидії злочинності), так і для розробки конкретних форм, методів, способів, за допомогою яких працівники правоохоронних органів можуть розв'язувати

конкретні проблеми, що виникають при розкритті й розслідуванні злочинів, що учиняють ОЗГ; – у структурі поведінки учасників ОЗГ можна виокремити стандартні, повторювані акти, які спираються на: 1) загальні ціннісні орієнтації учасників ОЗГ і встановлені ними (або лідером злочинної групи) правила і 2) поширені в кримінальному світі норми поведінки. У своїй сукупності вони утворюють певні правила поведінки (хоча й досить хиткі й мінливі), розуміння й аналіз яких полегшує прогнозування злочинної діяльності, профілактику, розкриття злочинів. Можна апріорі припустити, що вони являють собою суміш правил поведінки, поширених у кримінальному світі, з вузькими нормами, виробленими окремими групами, та технологією загальнокримінальної злочинності, цинічного кримінального бізнесу. Їх вивчення і систематизація можуть бути корисні для боротьби з організованою злочинністю. Методологічну основу дослідження становила теорія соціальної дії (поведінки), запропонована Т. Парсонсом, деякі ідеї й положення теорії соціальної організації й теорії малих груп, а також теза про наявність вихідного «злочинного трикутника», що його як нерозривну єдність становлять професійна злочинність, організована злочинність і тюремний соціум. Зазначені методологічні передумови дозволили структурувати й розширити предмет дослідження. Відповідно до теорії Парсонса, людська поведінка аналітично розкладається на чотири взаємозалежні елементи або підсистеми: організація, особистість, соціальна система, культура. Кожна наступна підсистема справляє керуючий вплив на попередні елементи, і, таким чином, виникає кібернетична модель поведінки, яку можна використовувати для аналізу кримінальної дії. Інтерпретація поведінки учасників ОЗГ на основі зазначених теоретичних засад дозволила виокремити 4 рівні, на яких локалізуються норми й стандарти поведінки: – ідеологія злочинного світу (сукупність ідеологем, міфів свідомості й світоглядних орієнтирів, що знайшли найбільше втілення в «злочинській ідеї»); – злочинні інститути (загальні правила і традиції професійних злочинців і засуджених, які, так чи інакше, знаходять вияв у поведінці учасників ОЗГ); – внутрішньогрупові норми, що виникають як результат групової динаміки; – специфічні стандарти кримінальної поведінки, які виявляються в технологіях загальнокримінальної та економічної злочинності й поширюються не лише на злочин як такий, але й на посткримінальну поведінку. Основна гіпотеза дослідження полягала в тому, що, по-перше, реально існують певні загальні правила поведінки учасників ОЗГ, по-друге, вони утворюють три різноманітні групи залежно від походження і локалізації правил. Перша група – це свого роду нормативно-ідеологічна інфраструктура, релевантна злочинному світу загалом. Вона утворює систему зовнішніх регуляторів злочинної поведінки. Ця інфраструктура у вигляді певного набору ідеологем і інститутів злочинного світу має давню традицію – вона формувалася, розвивалася впродовж багатьох десятиліть. Друга група – система внутрішньогрупових регуляторів. Вона пов'язана з такими феноменами, як лідерство і система керування групою, структурування і розподіл ролей, наявність і практика застосування внутрішніх санкцій тощо. Серед усього емпіричного різноманіття ОЗГ, безсумнівно, існують певні тенденції, загальні правила стосовно організації групи, появи лідера, керівництва злочинною діяльністю

членів ОЗГ, ставлення членів ОЗГ до громадян, працівників правоохоронних органів і т. д. Третя група – технологія злочинної діяльності. Під технологією автори розуміють стандартні способи вчинення злочинів, свого роду злочинні «ноу-хау». У цьому аспекті виявляється стандартизація злочинної діяльності в межах ОЗГ. Для підтвердження висунутої гіпотези й збору первинної соціологічної інформації використовувалася сукупність якісних і кількісних методів, у тому числі він включав три напрями: аналіз кримінальної статистики МВС України за період з 1992 по 2000 р., у т.ч. за показниками організованої злочинності з 1995 по 2000 р. (дані по Україні в цілому); – аналіз кримінальної статистики осіб, які перебували в ОЗГ, за період з 1994 по 2000 р. Ці дані отримані на підставі узагальнення первинних обліків за формою №2 у Харківському регіоні (усього було повторно оброблено 1159 карток шляхом вводу їхнього змісту в програмне середовище SPSS із подальшою комп'ютерною обробкою масиву). Аналіз кримінальної статистики ОЗГ, проведений на основі обробки щоквартальної звітності УБОЗ Головного управління МВС України в Харківській області за 1997-2000 рр. Одиницею монографічного опису була обрана організована злочинна група, діяльність якої розкрито в процесі попереднього розслідування правоохоронними органами, а учасники засуджені й відбувають покарання в місцях позбавлення волі. У межах загального монографічного підходу використовувалися такі соціологічні методи одержання інформації: – вторинна обробка ділової документації, вивчення кримінально-процесуальних документів (кримінальне провадження щодо кожної групи, що вибиралася як об'єкт вивчення); – глибинні інтерв'ю із засудженими, які відбувають покарання, якісний аналіз матеріалів цих інтерв'ю. Інтерв'ю з працівниками установ УВП, де відбувають покарання засуджені, обрані для дослідження. Для монографічного опису ОЗГ загальнокримінальної спрямованості були відібрані сім груп, до складу яких входило 69 осіб. Вдалося проінтерв'ювати 20 засуджених, які відбували строки покарання в різних місцях позбавлення волі. Найбільш повно метод удалося реалізувати на прикладі «кременчуцької групи», до якої, відповідно до вироку Валківського районного суду Харківської області, входили 7 осіб. Інтерв'ю взято в шістьох учасників ОЗГ. Інтерв'ю проводилося за певною схемою (використовувався заздалегідь підготовлений перелік питань) із фокусуванням на вузлових проблемах, що становлять предмет дослідження. Стосовно фокус-груп, анкетування, аналізу кримінальних проваджень слід відзначити, що 1 група: оперативні працівники й слідчі підрозділів боротьби з організованою злочинністю. У колективному інтерв'ю брало участь 9 працівників, з них 4 – слідчі, 5 – оперативників. Вівся аудіозапис. 2 група: начальники підрозділів боротьби з економічною злочинністю різних регіонів України (22 особи). Запис групового інтерв'ю здійснювався вручну. У дослідженні використовувалися кількісні методи. Проводилося анкетування засуджених, які перебувають в УВП, а також працівників правоохоронних органів. Було розроблено дві анкети для дослідження поширеності традицій (інститутів) злочинного світу і групової динаміки в ОЗГ. За тематикою інститутів злочинного світу усього було опитано 185 осіб, серед них: 25 осіб – працівники харківського УБОЗу; 20 осіб – слідчі УБОЗ різних регіонів України, які прохо-

дили курси підвищення кваліфікації при Національному університеті внутрішніх справ; 133 особи – засуджені, які відбувають покарання в УВП (37 із них – учасники ОЗГ). З питань групової динаміки як експерти було опитано 47 засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі (всі експерти – учасники ОЗГ). Як первинний емпіричний матеріал були використані матеріали кримінальних справ про злочини, вчинені ОЗГ, аналітичні матеріали органів внутрішніх справ, СБУ і прокуратури. Усього було вивчено понад 150 кримінальних проваджень цієї категорії. Використання оригінальних соціологічних методів спостереження і бібліографічних джерел дозволило дійти таких висновків: – дослідження загалом підтвердило гіпотезу про існування трьох видів норм і традицій, що регулюють злочинну діяльність членів ОЗГ. Ідеологічну інфраструктуру злочинного світу становлять традиційна «зłodийська ідея» і сукупність універсальних інститутів, що регулюють ієрархію і старшинство, управління і координацію дій членів злочинних співтовариств, користування загальними грошовими коштами, знаково-культурні функції й стиль життя. Злочинні групи можна типізувати залежно від їхнього ставлення до цих універсальних стандартів – «зłodийського закону», формальних авторитетів злочинного світу, «общаку», «сходняка», інших подібних інститутів. На цій основі виокремлено: – групи класичного професійно-злочинного типу, діяльність яких в основному підпорядковується кримінальним традиціям; – групи, де використовуються окремі традиційні елементи (групи перехідного типу); – групи, що ігнорують традиції злочинного світу (новостворені бандитські групи, де в більшості випадків немає справжніх професіоналів, які пройшли «школу» в'язниці, або суто «білокомірцеві» групи). Загалом не підтвердилася думка певної частини працівників правоохоронних органів і кримінологів про «кінець ідеології» і старої злочинної традиції. Більш правильно говорити про трансформацію старих норм і їх селекцію різноманітними ОЗГ. У процесі дослідження зафіксовано певну ностальгію щодо «зłodийського закону» і прагнення частини засуджених злочинців до «життя за поняттями». Очікується, що на основі так званих «понять» найближчими роками виникнуть нові «кодекси честі й поведінки» злочинців, які замінять застарілі зłodийський і тюремний закони. Генезис регуляторів злочинної діяльності членів ОЗГ пов'язаний із дореволюційною і радянською Росією з її системами каторг, тюрем і таборів. Зокрема, зафіксовано зв'язок низки ідеологем і злочинних інститутів з архетипами свідомості, соціальною організацією, властивою російській сільській громаді й робочій артілі. У сучасних умовах ідейні й організаційні зв'язки злочинного світу України й Росії не перервані. Зокрема, під час інтерв'ю і фокус-груп виявлені факти контролю над українськими ОЗГ з боку російських «зłodіїв у законі». Дуже обережно необхідно сприймати запевнення деяких практичних працівників правоохоронних органів щодо відсутності мафіозних структур, організованих злочинних співтовариств в Україні. Безперечно, отримані дані не підтверджують існування суворо централізованих ієрархічних структур, але все ж була встановлена наявність горизонтальних мереж ОЗГ з певним ступенем контролю над ними з боку так званих «положенців» і авторитетів злочинного світу. Поряд із цим відзначено існу-

вання «диких» ОЗГ, бандформувань, які не визнають злочинної ієрархії, «злочинського закону» тощо, проте й у цій частині злочинного світу простежується тенденція щодо вироблення так званих «понять», тобто також свого роду норм і стандартів поведінки. Дослідження підтвердило, що ОЗГ $\diamond \Sigma \textcircled{\geq}^{\text{TM}}$ її типу («централізована» чи «демократична») має свої специфічні внутрішні норми (правила поведінки) і стандарти (зразки, моделі поведінки). До них слід віднести наявність загальних і специфічних вимог до організатора й учасників групи залежно від їхнього статусу і ролі; особливий стиль поведінки членів групи в зовнішньому соціальному середовищі. Вивчення думки членів ОЗГ показує, що їхні лідери стосовно підлеглих враховують усі сучасні стилі керування: авторитарний, демократичний, популістський (харизматичний). Результати опитування свідчать про те, що організатори груп віддають перевагу жорсткому, авторитарному стилю керування, рядові члени орієнтовані на демократичний і харизматичний стилі управління. Спостерігається незадоволеність рядових членів ОЗГ діяльністю керівників груп при розподілі добутого, підтримкою взаємостосунків (поділ групи на «улюбленців» і всіх інших), а також крайня незадоволеність поведінкою організатора під час попереднього слідства. Дані інтерв'ю й опитування показали, що організатори ОЗГ бажали б бачити чітке планування і підготовку операцій, перевірену інформацію про співучасників, мати жорсткий контроль за поведінкою членів ОЗГ і санкції до тих, хто провинився, розв'язання конфліктів насильницькими заходами. Респонденти зазначають високий рівень недовіри членів групи один до одного. Важливими є матеріали, що розкривають процес втягнення особистості в злочинну діяльність, правила добору кандидатів в ОЗГ, адаптації особи до вимог ОЗГ, формування установки члена ОЗГ на вибір жертви й реакції на поведінку жертви, ставлення організатора і членів ОЗГ до правоохоронних органів. В ОЗГ загальнокримінальної спрямованості, де преvalюють насильницькі способи заволодіння майном, як правило, зустрічаються особи, раніше засуджені. Окремі лідери загальнокримінальних ОЗГ мають тісні контакти з представниками правоохоронних органів (підрозділів карного розшуку і боротьби з організованою злочинністю), засновані на систематичній оплаті послуг щодо врегулювання проблемних ситуацій. Злочини ОЗГ економічної спрямованості вчиняються з використанням атрибутів підприємництва у різних видах бізнесу (торгівля, банки, страхові компанії й т.д.). Як правило, окремі види злочинів, що скоюються даними ОЗГ, виступають як необхідні сходинки в досягненні незаконного збагачення. Характерною рисою злочинної діяльності таких ОЗГ є те, що протиправне заволодіння майном здійснюється під прикриттям цивільноправових угод. Тому зовнішньо злочин сприймається як невиконання взятих на себе за договором цивільноправових зобов'язань. Ключову роль у механізмі «відмивання» відіграють фіктивні й «буферні» підприємства. При виявленні й розслідуванні злочинів, вчинених ОЗГ, останні чинять активну протидію правоохоронним органам, використовуючи для цього різноманітні засоби, зокрема спрямовані на: – знищення, приховування, маскування або фальсифікацію доказів; – створення несприятливих зовнішніх умов розслідування; – створення несприятливих внутрішніх умов розслідування; – безпосеред-

ній вплив на членів слідчо-оперативної групи. За результатами дослідження, на основі фінального звіту підготовлено колективну монографію: «Організована злочинність в Україні: норми й стандарти поведінки учасників ОЗГ» [30, с. 35–40].

Концепція протидії/боротьби з транснаціональною організованою злочинністю та її актуалітети/рекомендації. Чинна Концепція реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, затверджена Указом Президента України від 21 жовтня 2011 року № 1000/2011 (далі – Концепція), відображає нормативно-правове регулювання державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю [31].

Привертає увагу відсутність у чинній Концепції реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю шляхів і засобів розв’язання проблем транскордонної та транснаціональної організованої злочинності. Водночас низкою нормативно-правових актів, прийнятих впродовж нетривалого періоду (2015 – 2016 рр.) серед пріоритетних напрямів протидії злочинності на нормативному рівні визначено такий напрям, як протидія транскордонній і транснаціональній організованій злочинності. Зокрема, у зазначений період увага інститутів сектору безпеки України була зосереджена на функціонуванні таких елементів механізму протидії даному виду злочинності: – моніторинг стану транскордонної і транснаціональної організованої злочинності (Указ Президента України від 16 червня 2015 року «Про рішення Ради національної безпеки й оборони України від 6 травня 2015 року «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні», Концепція інтегрованого управління кордонами, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 1149-р); – провадження суб’єктами інтегрованого управління кордонами діяльності із запобігання, виявлення, розкриття (розслідування) транскордонних злочинів (Концепція інтегрованого управління кордонами, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 1149-р); – оцінка безпекового середовища та аналіз поширення транскордонної організованої злочинності (Концепція розвитку сектору безпеки й оборони України затверджена Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016). Вищезазначені обставини свідчать про своєчасність формулювання питання щодо внесення змін (прийняття нової редакції) до Концепції та необхідність включення до проекту заходів протидії транскордонній організованій злочинності. Доцільним та своєчасним є внесення до Концепції змін такого змісту: – проблема, яка потребує розв’язання – зосередження інтересів транскордонних організованих злочинних угруповань переважно на високоприбуткових сферах діяльності: незаконний обіг природних ресурсів в прикордонні, енергетика, незаконне переправлення мігрантів, контрабанда фальсифікованих лікарських засобів; – криміналізація процесу переправлення мігрантів через державний кордон. В умовах активізації діяльності щодо вирішення міграційної кризи в Європейському Союзі актуальною є загроза переорієнтації незаконних міграційних потоків, у тому числі на маршрути, що пролягають територією України; – для транскордонної злочинності характерними є використання відмінностей законодавства держав-сусідів (особливо розбіжностей між нормами митного, кримінального, кримінально-процесуального законодавства та законодавства про статус право-

охоронних органів суміжних держав); – політизація загальнокримінальної транскордонної організованої злочинності, що є причиною використання учасниками транскордонних організованих злочинних угруповань у своїх інтересах об'єднань громадян і засобів масової інформації. Напрямами реалізації Концепції є удосконалення інституційної системи протидії транскордонній організованій злочинності. Шляхи та засоби розв'язання проблеми – усунення умов існування транскордонної організованої злочинності у прикордонні; – визначення завдань оперативно-розшукових підрозділів Держприкордонслужби України на кожному етапі протидії транскордонній організованій злочинності (встановлення контролю над нею, її локалізація, нейтралізація та ліквідація); – опрацювання з міжнародними організаціями (FRONTEX, Європол, Інтерпол тощо) та державами, що межують з Україною, питання щодо проведення оцінки спільних інституційних спроможностей України та держав-сусідів до запобігання викликам, пов'язаним з транскордонною організованою злочинністю, у тому числі запобігання діяльності організованої злочинності у міграційній сфері; – проведення моніторингового кримінологічного аналізу транскордонної організованої злочинності. Внесення змін (прийняття нової редакції Концепції) з урахуванням заходів протидії транскордонній злочинності прогнозовано сприятиме розробленню та виконанню організаційних заходів, спрямованих на запобігання виникненню організованих злочинних угруповань і вчиненню ними злочинів [32, с. 554–556].

Статті, які рекомендуємо для прочитання: – Свірін М. О. Шляхи вдосконалення протидії та запобігання організованій злочинності в Україні в сучасних умовах. *Наука і правоохорона*. 2018. – № 2. С. 217-225; – Севрук В. Г. Причини та умови, що детермінують вчинення злочинів організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2016. Вип. 6(3). С. 83-87; – Соболев В. О., Ярмиш О. Н. Організовані злочинні групи як об'єкт соціологічного аналізу. *Український соціум*. 2002. № 1. С. 33-40. С. 35–40; – Бова А. А. Соціологія організованої злочинності: окреслення предметної галузі. *Український соціум*. 2003. – № 1 (2). – С.16-23.

Висновки: Значна кількість опрацьованих наукових джерел у сфері організованої злочинності дала змогу зосередитись на ідеологічних концептах організованої злочинності, а саме на тому, що стосується українських видань/українського наукометричного простору. Вказана інформація буде корисною у формуванні відповідних механізмів протидії та вибудовуванні подальших стратегій і тактик боротьби із вказаним феноменом через призму загальнонаціональних та транскордонних масштабів.

Бачення міжнародного та національного рівнів протидії організованій злочинності. Тенденції розвитку сучасної організованої злочинності та заходи боротьби з нею потребують залучення багатьох зусиль теоретиків і практиків, адже йдеться про небезпеку і загрозу не лише національним інтересам держав у силу їхнього транскордонного співробітництва, особливо у сфері побудови кібербезпечного інформаційного середовища як умови протидії загрозам міжнародній безпеці. Країни з нестабільною економічною та соціально-політичною ситуацією піддаються

особливим впливам злочинного середовища, адже немає відповідної ефективної протидії. Водночас належна трансформація економіки держав, які перебувають у стані стагнації через «ракову пухлину» – організовану злочинність та корупцію може відбутися через виявлення одиничних, групових, регіоналістських, загальнодержавних та міжнародних рівнів злочинних зв'язків. Суспільства, що знаходяться у стані економічної й політичної трансформації, покликані пройти відповідний шлях через ефективну взаємодію теорії з практикою в осмисленні сутнісних процесів багатьох суспільних станів. На особливу увагу заслуговують органи законодавчої влади й державного управління, правоохоронні інституції та судові установи.

Стосовно регіональних рівнів протидії організованій злочинності. Кримінологічна характеристика організованої злочинності потребує особливого наукового розгляду з позицій етнічності (зокрема такого напрямку, як регіоналістика), заглиблення в історичну ретроспективу та сучасність, відповідне прогнозування майбуття. Кримінолог є своєрідним пророком-прогнозістом загрозливих станів і вибудовування бажаного суспільного розвитку. У рамках протидії організованій злочинності в Україні на особливу увагу заслуговує виявлення злочинних доходів від організованої злочинної діяльності, встановлення ланцюгів злочинних схем, зокрема й тих, які покриваються державницькими та правоохоронними структурами. Відображення офіційної статистики організованої злочинності, знання латентних її рівнів сприятиме адекватному відображенню фактологічного матеріалу на різних рівнях, виробленню відповідних тактик і стратегій протидії та боротьби. Глибинне дослідження організованої економічної злочинності як комплексного явища через призму та аналіз багатьох кримінологічних ознак, а відповідно і правова оцінка сутностей багатьох негативних феноменів і характеристик, виявлення їхніх тенденцій, є запорукою ефективного право- та державотворення, оптимізації публічно-управлінського апарату. Узагальнення правової доктрини, інноваційні концепти розуміння сутності феномена «пастки організованої злочинності» та відповідна «соціальна ціна» організованої злочинності, за яку платить суспільство, є надзвичайно важливими.

Стосовно актуалізації наукового дослідження проблеми організованої злочинності. Корупція та організована злочинність розвиваються в українському суспільстві високими темпами. Ефективна протидія цим феноменам в умовах воєнного стану є найвищою мірою необхідності заради вироблення системи запобіжних заходів (чинників, детермінантів) ще на етапі їхнього зародження. При цьому важливим є взаємоузгоджена протидія спільно з багатьма суб'єктами державного господарювання, залучення інститутів громадянського суспільства (громадських організацій та формувань, міжнародної спільноти, кожного окремого громадянина). Загалом корупція та організована злочинність це самостійні та близькі за змістом негативні явища, що тісно переплітаються з багатьма антисуспільними проявами та процесами. Заходи протидії організованій злочинності в рамках системно-функціонального підходу, накопичення багатьох зусиль теоретиків і практиків, обмін досвідом на рівні круглих столів, а згодом і створення виїзних мобільних груп щодо резонансних злочинів та узагальнення відповідної практики

протидії (виявлення прогалин у праві та потреб соціуму) дасть справжній орієнтир теорії й максимально наблизить її до практики. Присікання діяльності маргінальних груп шляхом кримінологічної діяльності підрозділів правоохоронних органів є пріоритетом. У цьому аспекті важливим є боротьба з тероризмом, винайдення нових методів розслідування злочинів та формування максимальної комплексності моделей протидії злочинній діяльності, розроблення криміналістичних програм розслідування тощо.

Література

1. Голіна В. В., Даньшин І. М., Кальман О. Г., Лисодед О. В. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] за ред. І. М. Даньшина. Х. : Право, 2003. 352 с.
2. Берест М.. Рейтинг країн із найвищим рівнем злочинності: яке місце посіла Україна. 12 січня 2023. Meta.ua. URL: <https://meta.ua/uk/news/world/63935-reiting-krayin-iz-naivischim-rivnem-zlochinnosti-yake-mistse-posila-ukrayina/>
3. Бабакін В. М. Сучасний стан оперативно-розшукової протидії злочинам, що вчиняє молодь. *Регіональні особливості злочинності: сучасні тенденції та стратегії протидії*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Кривий Ріг. 14 травня 2021 р. КННІ ДонДУВС. Кривий Ріг, 2021. С. 8–12.
4. Семикопний А. Д. Організована злочинність та організовані форми злочинності у науці й законодавстві сучасної України і УСРР доби НЕПУ: порівняльна характеристика. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 44. С. 29–38.
5. Протидія організованій злочинності в Україні в 2020 році (у порівнянні зі статистичними даними за 2016-2019 роки). URL: <https://naspravdi.today/uk/2021/06/25/protydiia-orhanizovaniyu-zlochynnosti-v-ukraini-v-2020-rotsi-u-porivnianni-zi-statystychnymy-danymy-za-2016-2019-roky/>.
6. Василевич В. В. Поняття кримінології як соціально-правової науки, її предмет, завдання та функції. *Кримінологія та профілактика злочинів* [наст. лекції для слух. ННІЗДН КНУВС та слух. регіон. відд. ННІЗДН КНУВС]. К., 2013. URL: https://studopedia.su/9_9808_ponyattya-kriminologii-yak-sotsialno-pravovoi-nauki-ii-predmet-zavdannya-ta-funktsii.html.
7. Голіна В. В., Головкін Б. М. Поняття злочинності та основні наукові підходи щодо її розуміння і визначення. *Кримінологія: Загальна та Особлива частини* [Навч. посіб.]. Х.: Право, 2014. 513 с.
8. Даньшин І. М., Голіна В. В., Валуйська М. Ю. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: [підр.] за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. 288 с.
9. Дрьомін В. М. Інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства [Текст]: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Віктор Миколайович Дрьомін. Одеса, 2013. URL: <http://criminology.onua.edu.ua/?p=493>.
10. Мельник П. О. Поняття «організована злочинність» у історико-правовому вимірі. *Young Scientis. Юридичні науки*. 2018. April. № 4 (56). С. 69–73.
11. Микитчик О. В. Злочин як соціальне явище: філософсько-правовий аспект. Микитчик Олександр Васильович. Автореф. дис. к.ю.н. 12.00.12. *Філософія права*. К., 2002. URL: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=16538>.
12. Басиста І. В. Організована злочинність: сучасні українські реалії та кроки до протидії. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2023. Вип. 15(2). С. 202–217.
13. Кириченко О. В. Рецензія на монографію Жаровської Г. П. «Транснаціональна організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, протидія». *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 246–248.
14. Буркаль В. С. Протидія транснаціональній організованій злочинності у сфері економіки [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Буркаль Віта Сергіївна ; Держ. фіск. служба України, Ун-т держ. фіск. служби України. Ірпінь, 2019. 242 с.
15. Одинцова О. В. Джерела кримінологічної інформації про організовану злочинність та їх використання у кримінологічній науці та практиці. Дисертація канд. юрид. наук: 12.00.08, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2012. 180 с.

16. Закалюк А. П. Курс української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.
17. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 55/25. 15.11.2000 р. *Офіційний вісник України*. 19.04.2006. № 14. 340 с.
18. Краснов О. Транснаціональна організована злочинність: риси та напрями протидії. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Випуск 3*. 2019. С. 1–13.
19. Global Competitiveness Index 2017-2018 Competitiveness Rankings Home: URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/competitiveness-rankings/#series=EOSQ035>.
20. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму 2019. 250 с.
21. Тимошенко В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам: монографія. К. : Вид-во НА СБ України, 2006. 440 с.
22. Голубош В. В., Кіцелюк В. М., Бондюк А. Ф., Кріцак І. В., Кримінологічні фактори, що продукують злочинність неповнолітніх, та особливості соціального безпекового середовища Івано-Франківської області. *Регіональні особливості злочинності: сучасні тенденції та стратегії протидії*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Кривий Ріг. 14 травня 2021 р. / КННІ ДонДУВС. Кривий Ріг, 2021. С. 21–34.
23. Копаниця Є. М. Взаємозв'язок корупції та організованої злочинності. *Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства* : матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студ. юридичного фак-ту, м. Суми, 25 травня 2013 р. / Ред. кол.: А.М. Куліш, М.М. Бурбика, М.І. Логвиненко, В.М. Семенов, А.В. Баранова. Суми : СумДУ, 2013. С. 93–96.
24. Костроміна О. Г. *Наукові засади розслідування економічних злочинів, вчинених організованими групами* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 17 с.
25. Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями. Луганськ : ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. 304 с.
26. Полянська В. С. Кримінологічна характеристика учасників транснаціональних організованих злочинних угруповань економічної спрямованості. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 316–324.
27. Гребенюк М. В., Швець В. К. Посилення спроможностей підрозділів Національної поліції у сфері боротьби з організованою злочинністю. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вип. 37. 2019. С. 22–34.
28. Воронов В. І. Теоретичні аспекти оперативно-розшукової протидії злочинам. *Південноукраїнський правничий часопис*. Вип. 1. 2012. С. 36–38.
29. Севрук В. Протидія Національної поліції України злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 288–293.
30. Соболев В. О., Яриш О. Н. Організовані злочинні групи як об'єкт соціологічного аналізу. *Український соціум*. 2002. № 1. С. 33–40.
31. Концепція реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, затверджена Указом Президента України від 21 жовтня 2011 року № 1000/2011 URL: <http://zakon5.gada.gov.ua/laws/show/1000/2011/print1475595268750713> (Дата звернення 06.03.2024).
32. Філіпшов С. О. Особливості реалізації державної політики у сфері боротьби з транскордонною організованою злочинністю. *Протидія злочинності: теорія та практика*. Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2016 року). К. : Київ:Нац. акад. прокуратури України. 2016. С. 554–556.

Анотація

Безпалько С. В., Кріцак І. В., Тимчишин Д. М., Маник О. В. Вироблення ефективної протидії/боротьби з організованою злочинністю: концептуальний аналіз. – Стаття.

Здається, сьогодні з організованою злочинністю, як і більшості тем наукових досліджень, все написано, однак це не так. Кожна проблема вимагає щоразу нового розроблення/дослідження/осмислення,

своєї актуалізації. І лише в процесі клопіткої роботи, наполегливості, повної заглибленості у тему дослідження можуть відбутися нові відкриття. Вже сама актуалізація проблеми й бажання нею займатись є показником відповідної роботи, що може вилитись у відповідну оглядову працю та зацікавити інших у здійсненні більш ґрунтовних та фундаментальних досліджень.

У статті проаналізовано понад 100 наукових статей українських авторів, присвячених організованій злочинності. Відібрані найбільш цікаві висловлювання вчених, які потрапили у поле нашого зору. Вироблені авторські рекомендації в ідеологічному та практичному напрямку протидії злочинним угрупованням та організованій злочинності загалом.

Здавалося б, тема організованої злочинності залишилася у минулому, і це видно з того, що законодавець вже давно не приділяв достатньої уваги належній нормативній аргументованості багатьох законодавчих положень, приводячи їх під вимоги сьогодення. Можливо це пов'язано із тим, що нагальні питання корупції вийшли на передній план і заповнили усі щаблі наукових досліджень.

Симбіоз досліджень організованої злочинності, яка була надзвичайно популярною у радянський час та в незалежній Україні до того, як інформаційний/цифровий простір набув таких масштабів у тісній взаємодії з профілактикою/боротьбою з корупцією, в контексті протидії транснаціональній організованій злочинності повинен стати трендом у найближчій перспективі. Власне про це свідчить план заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю, затверджений Верховною Радою України у 2022 році.

Залишається знайти натхнення та заручитись допомогою у звершенні великих імперативів наукометричного, яке згодом неодмінно відобразиться на концептуальних та нормативних рівнях. Вироблений матеріал неодмінно буде корисним як теоретикам, так і практикам, усім, хто цікавиться проблемами організованої злочинності.

Ключові слова: організована злочинність, криміногенна ситуація, корупція, наркобізнес, історико-правовий, ідеологічний вимір, транснаціональний характер, лідер злочинного угруповання, правоохоронні органи, етнічнонаціональний та регіональний рівень, соціологічний експеримент, концепція протидії/боротьби.

Summary

Bezpalko S. V., Kritzak I. V., Tymchyshyn D. M., Manik O. V. Development of effective counteraction/ fight against organized crime: a conceptual analysis. – Article.

It seems that today everything has been written on organized crime, as well as on most topics of scientific research, but this is not the case. Each problem requires a new development/research/reasoning, and its actualization. And only in the process of hard work, perseverance, and complete immersion in the research topic can new revelations occur. The mere actualization of the problem and the desire to deal with it is an indicator of relevant work, which can result in a relevant review paper that may interest others in conducting more thorough and fundamental research.

The article analyzes more than 100 scientific articles by Ukrainian authors on organized crime. The most interesting statements of scholars that came to our attention were selected. The author's recommendations in the ideological and practical direction of countering criminal groups and organized crime in general were developed.

It would seem that the topic of organized crime is a thing of the past, and this is evident from the fact that the legislator has not paid sufficient attention to the proper regulatory reasoning of many legislative provisions for a long time, bringing them in line with the requirements of the present. Perhaps this is due to the fact that the pressing issues of corruption have come to the fore and have taken over all levels of scientific research.

The symbiosis of research on organized crime (which was so popular in the Soviet Union and independent Ukraine before the information/digital space gained such a scale) in close cooperation with prevention and fight against corruption in the context of combating transnational organized crime should become a research trend in the near future. And, in fact, this is evidenced by the Plan of the Strategy for Combating Organized Crime, which was approved by the Verkhovna Rada of Ukraine at the end of 2022.

All that remains is to find inspiration and enlist tireless help in fulfilling the great imperatives of scientometrics, which will subsequently be reflected at the conceptual and regulatory levels. The material found and produced will certainly be useful to both theorists and practitioners, to all those interested in the problems of organized crime.

Key words: organized crime, criminogenic situation, corruption, drug trafficking, historical and legal, ideological dimension, transnational nature, leader of a criminal group, law enforcement agencies, ethnic and regional level, sociological experiment, concept of counteraction/struggle.